

ФІЛОСОФІЯ

УДК 316

Сергій ОЛЕНИЧ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДІ

Головна увага у статті приділяється соціалізації як процесу цілісного формування, виховання та становлення молоді, особливої соціальної групи на основі суспільних відносин, у які вона включається за допомогою усіх видів суспільної життєдіяльності. Соціалізація людини розглядається як процес передачі цінностей, що здійснюється за допомогою соціальних інститутів, найважливішими з яких є сім'я, освіта, політика, етнос, засоби масової інформації. З'ясовується, яких особливостей набуває соціалізуюча функція соціальних інститутів і які їхні можливості в адаптації пріоритетних для сучасної України цінностей.

Ключові слова: *молодь, соціалізація, об'єкт, суб'єкт, соціальні відносини, глобалізація, соціальна трансформація, соціальні інститути.*

The main attention in the article is paid to the socialization as a process of the youth's formation, education and its growing as a special social group on the ground of the relationship according to which it is included to the whole kinds of social life. The person's socialization is regarded as a process of the value's passing which is done with the help of the social institutes, the most important of which are family, education, politics, ethnos and mass media. We've found out the peculiarities of the socializing function of these institutes under nowadays conditions and their abilities in the adaptation of the modern Ukrain priorities.

Key words: *the youth, socialization, object, subject, social relationship, social transformational, social institutions.*

Дослідження проблем місця і ролі соціальних інститутів у процесі становлення молоді має достатньо актуальний характер у науковій гуманітарній думці. Ця проблема містить нерозривний зв'язок із важливими теоретичними й практичними завданнями сучасної науки. Адже побудова розвиненого громадянського суспільства великою мірою залежить від того, наскільки молодь зможе стати не тільки активним суб'єктом суспільних відносин, а й суб'єктом власного розвитку. Розвиток суб'єктності молодого покоління, створення умов для його участі в діяльності соціальних інститутів, становлення патріотичного й соціально зорієнтованого громадянина – серед домінуючих потреб сучасної України.

Ймовірно, становлення молоді в рамках того або іншого суспільства (соціальної групи) задається деякою загальною схемою взаємодії моло-

дої людини й суспільства, людини й людини. Схема ця, на перший погляд, виявляється достатньо усталеною та впорядкованою. Така впорядкованість регулюється і забезпечується на соціальному рівні традиціями, звичками, ритуалами, системами виховання тощо. Зрозуміло, ця схема розвитку допускає деякі варіації, але останні не є безмежними.

Вітчизняна гуманітарна наука традиційно підходила до розгляду соціалізаційної проблематики, виділяючи в ній низку основних напрямів, а саме: соціально-філософський, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, що представлені роботами Б. Ананьєва, І. Кона, Н. Лавреченко, О. Леонтьєва, В. Москаленка, Ж. Юзвака та ін. [1; 3; 16].

Проблемі становлення особистості, зокрема молоді, у громадянському суспільстві присвячено багато праць сучасних українських учених: І. Бойченка, І. Бондарчук, А. Карася, А. Колодій, О. Кравченко, М. Михальченка, Н. Скотної, В. Степаненко, М. Патей-Братасюк, Н. Черниш, В. Шинкарука, Т. Ящук та ін. Згадані науковці акцентують свою увагу на проблемах громадянського виховання сучасної молоді, ціннісного змісту становлення особистості в громадянському суспільстві, інститутів соціалізації у громадянському суспільстві, суспільно-трансформаційних процесів тощо.

Над проблемами самовизначення та соціальної адаптації молодого покоління, її місця в українському суспільстві, специфіки молодіжної субкультури працюють провідні спеціалісти Інституту соціології НАН України та інші вчені: І. Бекешкіна, Н. Победа, В. Рябіка, О. Вашугін, Н. Паніна, Д. Шелест та ін.

Одні з названих авторів зосереджують увагу на дослідженні філософсько-світоглядних аспектів становлення молоді, вивчають теоретико-методологічні аспекти цінностей та ціннісних орієнтацій у період трансформації суспільства, аналізують саморозвиток і самоздійснення молодого індивіда в умовах взаємодії макро- і мікросередовища, розглядають соціально-філософський аспект категорії «творчий потенціал» через такі поняття, як «творчість», «творча діяльність», «творча активність».

Інші концентрують свою увагу довкола розробок методології аналізу в просторі вітчизняної соціології молоді, розглядають особливості соціалізації молоді особистості в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства, досліджують державно-управлінські аспекти процесу реалізації державної молодіжної політики в Україні тощо.

Сьогодні маємо багато інформації про види, цілі, механізми, стадії, етапи, форми, результати соціалізації, однак з'ясуванню місця і ролі соціальних інститутів у процесі соціалізації молоді науковцями все ще приділено мало уваги, що і виступає метою статті.

Отже, соціалізація людини як процес передачі цінностей здійснюється за допомогою соціальних інститутів, найважливішими з яких є сім'я, освіта, політика, етнос, засоби масової інформації.

Причому доцільно зауважити, що частина з них, наприклад, освіта, бере участь у цілеспрямованій соціалізації, інші – у стихійній, яка є безпосереднім спілкуванням людей, під час якого відбувається обмін діяльністю, вміннями, навиками, транслюються цінності, норми, ідеали [3, 19]. Яких особливостей набуває соціалізуюча функція соціальних інститутів у сучасних умовах, які їхні можливості в адаптації пріоритетних для України цінностей громадянського суспільства? Що це за механізми, за допомогою яких можна інтеріоризувати громадянські цінності, такі, як життя, власність, свобода, рівність, справедливість, солідарність? На ці питання ми будемо намагатися дати відповідь.

Первинним і найважливішим інститутом соціалізації є сім'я. Саме тут закладаються перші світоглядні установки дитини й моделі соціальної поведінки. Упродовж усього подальшого життя людини (за рідкісним винятком) саме члени сім'ї виступають як значущі об'єкти, саме їхня думка є найважливішою для визначення соціальних орієнтацій, оскільки сім'я створюється на основі спільності інтересів і цінностей. Усі складні конструкції суспільної організації будуються на фундаменті, який присутній у тій або іншій формах у всіх суспільствах. Таким фундаментом є сім'я – найбільш стійке соціальне утворення. 85% людей у світі живуть у сім'ї [4, 156].

Сім'я й надалі залишається головним соціальним інститутом суспільства. При її дослідженні варто звернути увагу на такі поняття, як цінності і норми у сфері шлюбно-сімейних стосунків. Для сучасного українського суспільства цінність сім'ї, родини є однією з важливих норм, що впливають на світогляд і повсякденне життя. Окрім того, великого значення надається й цінностям загальнолюдського змісту, тісно пов'язаних із здоров'ям, дітьми, коханням. Зазначені цінності безпосередньо пов'язані з родиною та її життєдіяльністю.

Як структурна соціальна одиниця, сім'я віддзеркалює загальний стан суспільства, суперечності й наслідки процесів, що відбуваються у ньому. За наявної в Україні економічної і політичної ситуації інститут сім'ї зазнає серйозних матеріальних і морально-психологічних труднощів. Зміна чи втрата усталених соціальних цінностей має значний вплив на сімейні ціннісні орієнтації, зумовлює кризові явища у функціонуванні сім'ї, зокрема у її виховній функції.

Сьогодні в Україні перехід від вузького типу культурної соціалізації, яка вимагає орієнтації на жорсткий стандарт, до широкого, такого, що передбачає плюралізм, варіативність, особисту незалежність, ста-

вить і нові вимоги до сім'ї. Західний тип сім'ї (з невеликою кількістю дітей і пізнім шлюбом) стає достатньо популярним і в Україні. Але що стосується уявлень про розділення ролей в сім'ї, обов'язкового для сумісного співмешкання, то вони залишаються старими, патріархальними [5, 542]. Та й орієнтація сучасних жителів України на сімейні цінності дає сім'ї шанс стати острівцем стабільності в швидкоплинному світі. Невипадково О. Тоффлер саме сім'ю ставить у центр соціального буття суспільства третьої хвилі. Орієнтація людини на сім'ю як на малу референтну групу вже є основою формування громадянського суспільства, до якого прагне Україна.

Зараз необхідно, щоб стратегічна мета суспільства і держави передовсім здійснювалася у напрямі розвитку сім'ї, її матеріальних, духовних, культурних основ, і, виходячи з цього, розроблялися відповідні економічні, політичні, соціальні концепції.

Вторинна соціалізація пов'язана з освітою, – саме з неї починається входження людини до системи суспільних відносин. На думку В. Г. Ананьєва, освіта і виховання – один з найважливіших чинників соціальної детермінації суспільної свідомості [1, 109].

Питання освітнього чинника у процесі соціалізації молоді, її місця у суспільстві займають одне з центральних місць у дискурсі класичної і сучасної соціально-філософської, соціологічної, педагогічної та психологічної теорій. Основоположні думки й ідеї щодо соціального характеру, соціальної зумовленості та соціального спрямування педагогічної діяльності висловлювали свого часу багато європейських мислителів і педагогів.

На особливу увагу заслуговують праці українських дослідників: Н. Лавренченко «Соціалізація і моральне становлення особистості як комплексна педагогічна проблема», О. Попової «Освіта і соціалізація особистості», В. Радула «Соціальний характер виховання», В. Скотного «Раціональне та ірраціональне в науці і освіті», М. Удовенка «Виховання як основний механізм соціалізації студентства». Ці автори концентрують увагу на проблемах статусу і призначення філософії виховання, інтеграційних процесів сучасної освіти, формування і становлення смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій сучасної молоді тощо. Але залишаються не з'ясованими питання співвідношення соціального та морального аспектів становлення молоді особистості, відображення глобалізаційних і трансформаційних процесів у сучасній освіті та їхніх впливів на процес соціалізації молоді.

Далі наведемо класифікацію форм соціалізації, пов'язаних з освітою. На цій підставі, в той або інший історичний момент у суспільстві домінуватиме або формальна освіта (водночас з іншими формами ін-

ституційної соціалізації), або неформальна соціалізація. Остання формується структурами повсякденності, побутовою взаємодією людей у простих і неспеціалізованих акціях сумісного співмешкання. Виникла вона в ранньому суспільстві, для якого характерні природний розподіл праці, синтетичні соціальні процеси, відсутність чіткого розподілу на соціальні групи.

Із соціально-педагогічного погляду, соціалізація є поняттям, яке відображає хід соціального формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі. Тому ми розглядаємо соціалізацію як процес формування конкретного соціального типу, тоді як виховання відображає цілеспрямовані процеси формування внутрішнього духовного світу людини. Їхня єдність найбільш ефективно може бути забезпечена в системі соціальних інститутів, серед яких провідною є система освіти.

Визначити граничні виміри освіти і виховання, виділити роль і місце системи освіти в соціумі, його стратегію – ось, на нашу думку, основні завдання вітчизняної науки на сучасному етапі. Причому розв'язуються вони через призму встановлення взаємовідносин між соціалізацією і системою освіти.

Соціалізація визначається як основна функція освіти. Освіта, своєю чергою, також виступає водночас і як чинник, і як засіб соціалізації, впливає на переваги людей у виборі життєво важливих цінностей, на їхнє самовизначення, світогляд. Освіта – це провідний і визначальний початок соціалізації, головний інструмент культурної спадкоємності поколінь. Вона перебуває у динамічній взаємодії з людиною, супроводжуючи її у фазі становлення і на етапі розвитку.

Зміни, які відбуваються у суспільстві, породжують нові вимоги до системи освіти й виховання. «Потреба глибинної перебудови освіти є об'єктивною необхідністю, що диктується процесами трансформації нашого суспільства» [2, 45]. Ці зміни виявляються у зміні парадигми виховання й освіти, у зміщенні акцентів у суспільній свідомості. «Вихованець з об'єкта педагогічних впливів перетворюється в суб'єкт власного розвитку. І в цьому контексті, де виокремлюються особливості розвитку особистості як біосоціального утворення, важливо осмислити саме характер, специфіку соціального, того, що здобуває людина в процесі залучення до життєдіяльності» [11, 6].

Сучасна освіта передусім відрізняється від освіти минулих часів тим, що на неї стрімголов котиться, як швидкий поїзд, глобалізм з усіма його ускладненнями й проблемами, що потребують принципово нових підходів і рішень. За умов, коли людина може перебувати водночас у кількох культурних просторах завдяки телебаченню та Інтер-

нету, вивчати багато мов світу і спілкуватися, вступати у будь-які зв'язки з громадянами далеких країн, освіта вже не може функціонувати по-старому. «Повинні відбутися першочергові перетворення, здійснюватися змістовне відновлення і зміна «філософії освіти та освітньої політики» з метою знаходження паритетних співвідношень між універсальною загальнонародською спрямованістю освіти і її етнокультурною функцією, пов'язаною із передачею унікальної спадщини, збереженням національної ідентичності» [12, 237].

Окрім освіти, виховну морально-етичну та функцію духовного розвитку також виконує й інший соціальний інститут – релігія.

Сутність духовності та духовного розвитку пояснює філософ Ж. М. Юзвак. Він розуміє духовність як творчу здатність людини до самореалізації і самовдосконалення, що зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, які є необхідними для успішного формування та реалізації як потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні в життєдіяльності істини, загальнонародських етичних та естетичних цінностей, усвідомлення єдності себе та всесвіту [16, 141].

Також про духовність у процесі соціалізації молоді можна говорити як про специфічну людську властивість, що формується у процесі усвідомлення і сприйняття певних суспільних норм та цінностей. У сумі вони складають духовний світ людини, забезпечуючи соціально-психологічний аспект її здоров'я, культурні, естетичні й духовні потреби.

Загалом ціннісна система людини – це модель інтегрованих загальних форм життєдіяльності, серед яких вищі духовні цінності посідають «базисне» місце, оскільки спрямовані на вищий рівень самоорганізації свідомості особи, не містять вузькоутилітарних її інтересів [15, 83].

Відтак можна говорити, що функція релігії як соціалізуючого індивіда інституту полягає у прищепленні молоді загальнонародських цінностей, основ релігійного виховання на ґрунті почуттів відповідальності перед суспільством, державою, прагненні до боротьби за розвиток гуманних основ суспільства. Релігійний вплив на свідомість людини зводиться до зняття з неї негативних переживань та подолання душевних конфліктів.

Релігія як система переконань прагне привнести у суспільні відносини принципи терпимості та миролюбства, сприяє гуманізації суспільно-політичних відносин, дає широкі можливості для формування людяності тощо.

У сучасній Україні важко консолідувати народ на релігійному ґрунті – для держави характерна не релігійна інтеграція, а конфесійне розшарування і множення конфесій. Ідея єдиної національної церкви

традиційно належить до тих, які тісно переплетені з політичним життям суспільства.

Вона завжди актуалізується у переломні періоди історії. Такий період нині переживає Україна. Але за умов сьогоденних політичних і соціальних реалій в українському суспільстві слід обережно ставитися до ідеї національної церкви. Вихід – у толерантності, взаємній повазі, співжитті і співпраці різних релігій, оскільки саме релігія дає молодому громадянину надію на можливість більш гармонійного розвитку українського багатоконфесійного суспільства, здатного позитивно вплинути на політичний клімат держави.

Релігія як реальний фактор впливу на громадянську свідомість (особливо молоді) може ефективно втілювати в життя педагогіку толерантності, якщо будуватиме систему виховання на цінностях національних, релігійних, загальнолюдських, що сприятиме формуванню демократичних засад соціально-політичного життя в Україні.

Виділивши релігії окреме місце в процесі становлення молоді особистості в системі суспільних відносин, зазначимо, що з метою збереження релігійної толерантності, ми не мали на меті проповідувати вплив тих чи інших релігійних вірувань на процес соціалізації молоді, а обмежились лише з'ясуванням загальної функції інституту релігії у формуванні духовного потенціалу молодого покоління та особистості загалом.

Розглянувши систему освіти і виховання як основного інституту соціалізації молоді на її вторинному етапі, визначивши функцію релігії у формуванні духовності молоді, на нашу думку, доцільно приділити увагу дослідженню такого явища, як політична соціалізація.

Відтак стабільне функціонування політичної системи суспільства, збереження цілісності соціального утворення передбачає постійне відтворення і розвиток політичної культури суспільства, яке здійснюється через засвоєння та прийняття людьми її норм, цінностей і моделей політичної поведінки.

Г. Осипов визначає політичну соціалізацію як політичний розвиток особистості, який виступає процесом засвоєння індивідом ідеологічних та політичних цінностей і норм суспільства та формування їх в усвідомлену систему соціально-політичних установок, що визначають позиції і поведінку індивіда в політичній системі суспільства [13, 66].

У сучасній політичній науковій думці не існує загальноприйнятого уявлення про зміст, тривалість і стадіальність процесу політичної соціалізації. Найчастіше під політичною соціалізацією розуміють процес засвоєння індивідом вироблених суспільством політичних орієнтацій,

норм і моделей політичної поведінки, які забезпечують його адекватну участь у політичному житті суспільства.

Існують різні підходи до визначення періодизації явища політичної соціалізації. З метою дотримання певної логіки дослідження, розглянемо лише один із них, який, на нашу думку, є доречним і базується на класичній теорії загальної соціалізації, виділяє у політичній соціалізації індивіда дві фази: політичну адаптацію (первинна політична соціалізація) та інтеріоризацію (вторинна політична соціалізація).

Відтак адаптація передбачає пристосування індивіда до соціально-політичних умов, до ролевих функцій, політичних норм, що складаються на різних рівнях життєдіяльності суспільства, до соціальних груп – суб'єктів політики, соціальних інститутів, тобто до політичного середовища, у якому вона живе. Стадія інтеріоризації передбачає засвоєння індивідом політичних цінностей, настанов, норм і взірців політичної поведінки, що властива тій чи іншій соціальній спільності.

Загалом політична соціалізація – це доволі складний процес взаємодії індивіда й політичної системи. З одного боку, політична соціалізація передбачає цілеспрямований вплив політичної системи на індивіда і складає процес передачі йому інших політичних орієнтацій, цінностей і моделей політичної поведінки. З іншого, – політична соціалізація містить і особисту активність індивіда, тобто трансформацію певних суспільних норм політичної культури в особисті цінності та переконання. У цьому сенсі вплив політичної системи на політичне формування особистості певною мірою залежить від внутрішніх переконань індивіда [6, 213 – 215].

Зазвичай, виділяють три основні рівні, на яких здійснюється політична соціалізація. На соціальному рівні (суспільства загалом) на політичне формування особистості визначальний вплив мають соціально-економічні та політичні відносини, рівень політичної культури.

На нашу думку, агентів політичної соціалізації молоді умовно можна розділити на офіційні, стихійні та латентні. У реальності дії згаданих різновидів агентів політичної соціалізації тісно переплітаються.

Зазвичай, дуже важко провести чіткий розподіл між ними, проте ми спробуємо дати коротку характеристику кожній з цих груп.

Офіційними агентами політичної соціалізації молоді можна вважати систему дій та заходів, спрямованих на передачу певного політичного досвіду вироблення у молодих людей політичного уявлення, позиції та політичної культури загалом. До них належать політичні інститути суспільства, громадські та політичні організації, заклади освіти, ЗМК, просвітницькі кампанії, ділові групи, тобто чинники, вплив

яких розрахований на трансформацію у молодіжне середовище політичного досвіду.

Найбільш впливовим і адаптованим під молодь офіційним агентом є молодіжний політичний та громадський рухи, що активізує участь у ньому молодих людей, зумовлює вироблення політичної, громадської позицій і політичних навичок як безпосередніх суб'єктів політичного процесу.

Стихійними можна назвати агентів, що є тимчасовими, і мають на меті передачу нетрадиційних елементів політичної культури, часто характеризуються сильними психологічними впливами (неформальні рухи, масові політичні акції, акції політичної та громадської непокори, революції тощо). Прикладом такого стихійного агента може слугувати «Помаранчева революція», ідеологам якої вдалося підняти політичну активність молоді до небувалого за часів незалежної Української держави рівня, пробуджуючи національну самосвідомість молодих українців.

Нерідко на процес соціалізації молодого покоління впливають латентні агенти, дії яких розраховані на приховане управління політичною свідомістю з метою подальшої маніпуляції нею. «У сучасному світі вже на першому етапі політичної соціалізації важливим агентом є засоби масової комунікації: преса, радіо, телебачення, кіно, відеозапис, комп'ютерні мережі. Засоби масової комунікації виконують завдання трансформації норм панівної політичної культури в людську свідомість» [7, 86].

Виступаючи основним джерелом комунікації, ЗМІ створюють окрему гілку влади, яка, не маючи офіційного «владного ступеня», впливає на різні сфери людського життя і відіграє надзвичайно важливу роль в управлінні суспільством загалом. Тому контроль над ЗМІ є фактично контролем над усіма сферами життєдіяльності людини. Теорія тотальної реклами і глобалізації доводить, що в сучасному «ринковому світі» ЗМІ утворюють спеціальну систему контролю над інформацією, формуючись у великі корпорації, виражають інтереси окремих фінансових кіл, які зазвичай і контролюють діяльність ЗМІ. Водночас ЗМІ можуть бути використані і для політичної маніпуляції – прихованого управління політичною свідомістю і поведінкою людей.

Окремим агентом, який часто застосовується у практиці маніпулювання людською свідомістю, а також напрямом, пов'язаним зі ЗМІ, є так звані PR-технології, політичні технології, які прогресивно поширюються на теренах сучасної України і складають методологічну основу інформаційно-просвітницьких акцій, рекламних кампаній, політичних шоу.

Особа не є абсолютно вільною у своєму виборі. Адже людина не є істотою зовсім автономною. Здійснювати самовизначення волі особа

здатна лише у певних межах. Люди у політиці часто мало що вибирають.

Вибір особистої політичної позиції молодих людей залежить від різного роду факторів соціологічного, маніпуляційного, когнітивного, психологічного характеру тощо. Будь-який політичний вибір є реакцією на ту конкретну історичну ситуацію, у якій перебуває суспільство. Ця ситуація й визначає коло та послідовність проблем, що їх необхідно розв'язувати.

Вибір політичної позиції і в цьому разі може залежати від життєвих обставин. Адже співвідношення різних факторів не є постійним, а залежить від конкретної ситуації. Найчастіше домінантними факторами бувають: потреби та інтереси молоді, що вкорінюються у їхньому соціально-економічному становищі; цінності (вірування та ідеологеми) культури, засвоєні молоддю в процесі загальної соціалізації, та усвідомлення набутого досвіду. Ці два класи домінант постійно перебувають на терезах внутрішнього світу особи. А їхнє кінцеве переважання безпосередньо залежить від мотиваційно-вольових і когнітивних структур, групових і рольових ідентифікацій. Врешті-решт вибір політичної позиції безпосередньо залежить від того, якою сформувалася особа на момент початку політичної діяльності: практично-прагматичною (з переважанням серед мотивів інтересів власного «Я»), чи схильною до ідеалізації (у сенсі високого місця у самосвідомості ідей соціального характеру, за неофройдистською термінологією – «Над-Я»).

Проявом життєвої позиції молоді є її політична активність. Осягнення будь-якої цілі потребує розуміння шляху досягнення мети, засобів, а також особистої активності, – цього вимагає будь-яка діяльність. Активність – важлива характеристика життєвої позиції особистості, наслідок компонування її структури.

Наслідком пробудженої активності є пряма участь молоді у політичних процесах. Ступінь її залученості до політичної діяльності залежить від кризового стану або ж стану оновлення соціуму, монополізованості державної влади, демократичності суспільних процесів тощо.

Іншим виявом життєвої позиції молоді є політична пасивність. Вона, на жаль, була досить поширеною в незалежній Українській державі.

Також доцільно зазначити, що молодіжний рух в сучасній Україні залишається одним із основних чинників політичної активності молоді.

Окрім сім'ї, освіти, релігії, політики та ЗМІ, у сучасних умовах необхідно звернутися і до такого інституту соціалізації, як етнос. У традиційних суспільствах саме в етнічному просторі відбувалася соціалізація людини. Етнос був носієм основних цінностей, правил, норм, вироблених моделей соціальної поведінки, занять і т. п. З формуван-

ням індустріальної цивілізації в Європі появилася необхідність «спільної мови», оскільки взаємостосунки між різними народами стали тіснішими. У сучасному світі в умовах глобалізації складається уніфікована культура, зрозуміла людям в різних країнах і континентах. Але, незважаючи на це, кінець ХХ ст. став періодом «обурення етнічностей». Цей процес став впливовим рухом сучасності. Подібне явище характерне для всього світу, а особливо актуальне та специфічне у країнах колишнього «соціалістичного табору». В умовах кризи цінностей нація почала трактуватися як вища цінність і форма спільності, причому часто утвердження власної нації відбувається на ґрунті пригнічення іншої.

Сьогодні не тільки на пострадянському просторі, але й у всьому світі вчені та політики намагаються знайти відповідь: як співвідносяться дві могутні сили сучасності – рух до громадянського суспільства і націоналізм. І те, й інше на різних континентах і в різних державах набуває своєрідних форм [8, 3].

У механізмі соціалізації людини етнічна ідентичність займає особливе місце, оскільки саме через неї до людини приходить усвідомлення коріння, людина відчуває себе ланкою у ланцюзі поколінь і відчуває власну відповідальність. Обов'язковою ознакою етносу прийнято вважати етнічну самосвідомість. Вона проявляється як самовизначення (самоідентифікація) з групою людей як народу, який відрізняється від інших людських об'єднань [9]. Механізми етнічної ідентифікації завжди містять міфологічний компонент; основним методом етнічної ідентифікації є вплив актуальної свідомості спільноти на етнічну міфологію («загальна доля», «національний характер»). Це особливо характерно для перехідних епох. Етнічна ідентичність сприймається як можливість стабільності в кризі, як боротьба порядку проти хаосу. Відродження нації як надособистісна мета надає смислу людському існуванню.

У зв'язку з цим інститутом соціалізації етнос може виступати як засіб консолідації і позитивних установок в умовах тотального нігілізму, породженого перехідним періодом. Традиційна культура кожного етносу спрямована на культивування у молодій людині таких рис, як працьовитість, старанність, пошана до старших, турбота тощо. Але, з іншого боку, її можна використовувати і як засіб демаркації, прояву ксенофобії і конфліктності. Це пов'язано з тим, що стихія етноцентризму ірраціональна, і тому має властивість маніпулювати свідомістю.

Безумовно, що в сучасній ситуації глобалізації і ціннісного плюралізму повне повернення до традиційної культури виглядає, щонайменше, дивним. Але, мабуть, повне стирання меж між етносами також є

неможливим. За словами З. М. Какабадзе, «пробудження сьогодні у всьому світі етнічної самосвідомості свідчить про те, що процес злиття націй протипоказаний людській суті, бо людина передовсім хоче бути – це значить, бути чимось визначеним, тобто бути індивідуально-своєрідною особистістю. Єдність індивідуальностей – ось істинне буття» [10].

На нашу думку, необхідно не тільки знати, але й враховувати ціннісні орієнтації, життєві традиції усіх етнічних груп, щоб запобігти можливому конфлікту цінностей у процесі трансформації українського суспільства. Необхідно підтримувати ненасильницькі шляхи виходу з конфліктних ситуацій, породжених націоналізмом, побачити різноманітність самого націоналізму і підтримувати ті його форми, за яких не порушуються громадянські права представників інших етносів.

Ми схильні вважати, що в процесі етнічної соціалізації української молоді необхідно звернути увагу на пошану і надання перспектив розвитку національних мов, оскільки саме мова як знакова система закріплює ідентичність людини; та водночас з національними мовами певних етносів потрібно зміцнювати та укріплювати позиції української мови, яка повинна також стати основним чинником етнічної ідентифікації українців. На думку М. Гайдегера, світ рідної мови – «дім буття», «найбільш інтимне лоно культури». Це природне психологічне «помешкання людини, те образне і мисленнєве «повітря», яким дихає, в якому живе її свідомість [14, 347].

Перелік інститутів соціалізації (агентів) молоді особистості можна продовжити, ця тематика для повноцінного висвітлення потребує окремого додаткового дослідження, ми ж звернули увагу на такі основні її структурні компоненти, як сім'я, система освіти та виховання, релігія, сфера політичного життя суспільства, засоби масової комунікації й етнос і, як висновок, зауважимо:

- соціалізація є процесом, який охоплює усі етапи життя людини, однак період молодості є найбільш актуальним, адже відбувається закладення «фундаменту», який стає основою для подальшого місця і ролі молоді в системі суспільних відносин; від цього фундаменту найбільше залежить вибір життєвих стратегій особистості: від позиції конформізму та «соціального паразитизму» – до проявів суб'єктності, життєтворчості та максимальної самореалізації;

- пропонується проводити політику, яка б враховувала інтереси молоді, від якої виграють сім'я, громада, суспільство загалом. В основі такої стратегії лежать дві концепції: визнання молоді окремою групою населення, що має власні потреби, та активна її участь у розбудові громадянського суспільства і незалежної демократичної, правової,

соціальної держави; ведення з молодими людьми змістовного діалогу щодо їхніх поглядів та бачення розвитку країни, що стало б реальним вкладом у розробку стратегій реагування на їхні прояви.

Результати цього дослідження можуть бути використані у подальшій розробці соціально-філософських проблем, що стосуються об'єктивних та суб'єктивних чинників становлення молоді, основних аспектів соціалізації у системі суспільних відносин.

Література

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки / Омелян Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2003. – 528 с.
3. Москаленко В. В. Социализация личности: (Философ. аспект) / Москаленко В. В. – К. : Вища шк., 1986. – 199 с.
4. Тумусов Ф. С. Семья и постиндустриальная цивилизация / Ф. С. Тумусов // Вопросы философии. – 2001. – №12. – С. 153 – 163.
5. Пращевін М. Соціокультурні орієнтації населення України в контексті загальносвітового процесу / М. Пращевін // Україна. – 2002. Моніторинг соціальних змін. – К. : Інститут соціології НАНУ, 2002. – С. 535 – 542.
6. Гобозов И. А. Введение в философию истории / Гобозов И. А. – М. : ТЕИС, 1999. – 363 с.
7. Гонтарук О. Роль молодіжних громадських організацій в українському суспільстві / О. Гонтарук // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ : НУ Києво-Могилянська академія, – 2001. – С. 75 – 80.
8. Демократизация и образы национализма в Российской Федерации 90-х г. / [Дробижева Л. М., Аклаев А. Р., Коротеева В. В., Солдатова Г. У.] – М. : Мысль, 1996. – 385 с.
9. Этнические процессы в современном мире. – М. : Наука, 1987. – 298 с.
10. Какабадзе З. М. Проблема человеческого бытия / Какабадзе З. М. – Тбилиси : Мецниереба, 1985. – 312 с.
11. Радул В. Соціальний характер виховання / В. Радул // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 6 – 9.
12. Скотний В. Г. Рациональное та ірраціональне в науці й освіті / Скотний В. Г. – Київ – Дрогобич : Коло, 2003. – 283 с.
13. Социологический энциклопедический словарь / [ред.-коор. Г. В. Осипов]. – М. : Издательская группа ИНФРА, 1998. – 344 с.
14. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / Хайдеггер М. ; [пер. с нем. В. В. Биbihин]. – М. : Республика, 1993. – 456 с. – (Мыслители XX в.).
15. Чебан О. М. Національна свідомість в контексті духовних цінностей поліетнічного соціуму // Перспективи. – 2001. – № 4. – С. 82 – 86.
16. Юзвак Ж. Духовність як психологічний феномен: структура та чинники розвитку / Ж. Юзвак // Філософська думка. – 1999. – № 5 – С. 139 – 150.